zielona arka śląska

Śląski Ogród Botaniczny

Łuskiewnik różowy

Nazwa naukowa. *Lathraea squamaria* L. - od greckiego *lathraios*=ukryty, skryty (pod ziemią), ponieważ roślina rozwija się skrycie przez wiele lat pod powierzchnią gruntu, i od łacińskiego *squamarius*=łuskowaty, gdyż taki kształt mają jej liście. **Nazwa polska.** Łuskiewnik różowy – jego łuskowate liście mają nie zielone, lecz różowe zabarwienie, podobnie jak i całe pędy. **Gwarowa nazwa śląska.** *Różowiyoczek lyskowy* – wywodzi się od różowo zabarwionych liści i pędów oraz ludowych obserwacji występowania tej rośliny pod krzewami leszczyny - czyli *lyski* w gwarze śląskiej. **Morfologia oraz biologia.** Ta pasożytnicza, bezchlorofilowa roślina wykształca wczesną wiosną różową, nie rozgałęzioną, mięsistą łodygę o wysokości do ok. 20 cm, okrytą łukowatymi, bladoróżowymi liśćmi. Kwiaty czerwonawe, zebrane w zwisające na szczycie, jednostronne grono. Dwuwargowa korona przerasta nieznacznie ogruczolony, dzwonkowaty kielich o długości 9-12 mm, zaopatrzony w 4 ząbki o długości ok. 3-5 mm. Zapylenia dokonują zwykle trzmiele. Z dojrzałego owocu (torebki) wiatr rozprzestrzenia nasionka o wielkości nasion maku. Następnie nasionko przenoszą mrówki, które po spożyciu wyrostka-elajosomu[1], porzucają je. Wreszcie w głąb gleby, w pobliże korzeni żywiciela, nasionko wprowadzane jest przez wodę deszczową. Potomna roślina rozwija się skrycie pod ziemią przez 10 i więcej lat nim pewnej wiosny, w marcu lub kwietniu, zakwitnie. Jako bezwzględny pasożyt wszystkie substancje potrzebne do życia pobiera z korzeni żywiciela, którym najczęściej jest olsza, dąb lub leszczyna. Potężne, podziemne kłącze łuskiewnika może osiągnąć po wielu latach ciężar do 5 kg. **Warunki siedliskowe i fitocenozy.** Gatunek charakterystyczny dla europejskich mezo- i eutroficznych[2] lasów liściastych zrzucających liście na zimę, występuje zwykle w miejscach o wysokim poziomie wód gruntowych, najczęściej spotykany jest w grądach. **Rozmieszczenie w Polsce i na świecie.** Występuje na terenie całego kraju z wyjątkiem wyżej położonych lasów górskich. W Europie brak tej rośliny w północno-zachodniej jej części oraz w północnej części Półwyspu Skandynawskiego. Występuje też w Azji i w Himalajach. **Status oraz zagrożenia.** Gatunek wykazany jako rzadki na Czerwonej Liście Roślin Naczyniowych Górnego Śląska.

Bodziszek łąkowy

Nazwa naukowa. *Geranium pratense* L. - od greckiego *geranos*=żuraw i łacińskiego *pratensis*=łąkowy, ponieważ roślina ta, rosnąca zwykle na łąkach, ma owoce przypominające kształtem dziób żurawia lub bociana. **Nazwa polska.** Bodziszek łąkowy, gdyż jego owoce mają ostre zakończenie i „bodą". **Gwarowa nazwa śląska.** *Dziubczok rantowy* - pierwszy człon, tak jak w nazwie naukowej, wywodzi się od ptasiego dzioba, natomiast drugi człon od „*rant*", jak na Śląsku nazywany jest rów. Roślina ta jest bowiem często spotykana w rzadko koszonych rowach przydrożnych. **Morfologia i biologia.** Bylina o wysokości do 1 m, z zimującym grubym korzeniem i z szorstko owłosioną, w górze gałęzistą i ogruczoloną łodygą. Liście odziomkowe i dolne liście łodygowe na długich ogonkach, dłoniasto

5-7 dzielne o odcinkach głęboko wcinanych, szorstko owłosione. Liście łodygowe 3-5 dzielne, im wyżej na łodydze tym są mniejsze. Kwitnienie VI-VIII. Niebieskoliliowe, a rzadziej także białe kwiaty pojawiają się po dwa na gruczołowato owłosionych szypułach. Są one 5-krotne, promieniste, z niezrośniętymi działkami kielicha oraz płatkami korony, pręcików 10. Słupek ma długą szyjkę, która wydłuża się po kwitnieniu i przybiera kształt dzioba. Zapylenia dokonują owady. Gruczołowato owłosiony owoc (rozłupnia) po dojrzeniu rozpada się gwałtownie na 5 jednonasiennych rozłupek, które wyrzucane są na odległość do 2 m. Każde nasionko jest opatrzone ością pochodzącą z części słupka. Po upadku na grunt ość, wskutek ruchu spowodowanego zmianami jej wilgotności, „usiłuje" wprowadzić nasionko do gleby. **Warunki siedliskowe i fitocenozy.** Rośnie na średnio wilgotnych i wilgotnych łąkach, pastwiskach, w rowach przydrożnych. Preferuje gleby żyzne, często zasobne w wapń. Jest gatunkiem charakterystycznym dla łąk świeżych, tzw. rajgrasowych. Optymalne zbiorowisko to zespół życicy wyniosłej (=rajgrasu wyniosłego). **Rozmieszczenie w Polsce i na świecie.** Częsty na niżu, rzadki w górach, gdzie rośnie tylko po piętro regla dolnego. Występuje w przeważającej części Europy, nie rośnie w północnej części Półwyspu Skandynawskiego i w wyższych położeniach górskich. Występuje także w Azji, po Kaukaz i Himalaje, oraz w Ameryce Północnej. **Status i zagrożenia.** Gatunek spotykany jeszcze dość często. Intensywna uprawa łąk, a więc obfite nawożenie i częste ich koszenie powoduje wypieranie tego gatunku z runi przez trawy, czego oczekuje współczesny rolnik. Bodziszek łąkowy ma bowiem znikomą wartość paszową.

Kosaciec żółty

Nazwa naukowa. *Iris pseudoacorus* L. - od greckiego *iris*=tęcza, ponieważ rosnące w Południowej Europie liczne i bardzo podobne gatunki „*irysów*" różnią się barwą kwiatów, a barw tych jest, w mniemaniu dawnych Greków, co najmniej tyle co w tęczy. Drugi człon, *pseudoacorus*, wywodzi się z greckiego *pseudo*=fałszywy *i acorus*=tatarak, gdyż ta roślina ma liście i kłącza podobne do tataraku. **Nazwa polska.** Kosaciec żółty – jego liście przypominają ostrze kosy, a kwiaty są koloru żółtego. **Gwarowa nazwa śląska.** *Szablok żoułty*, gdyż Ślązakom kształt liści tej rośliny kojarzył się z mieczem[3] i ma ona żółte, gwarowo – *żoułte*, kwiaty. **Morfologia i biologia.** Jest nagą byliną wyrastającą do 1,2 m wysokości, o wzniesionych łodygach wyrastających z grubego kłącza. Liście ma mieczowatego kształtu, o długości do 90 cm i szerokości 3 cm. Żółte kwiaty, zebrane po 2-3 w luźny, groniasty kwiatostan są duże - o średnicy do 10 cm. Kwitnienie: od V do VI. W kwiecie znamiona słupków są zdolne przyjąć pyłek dopiero po obumarciu własnych pylników, co uniemożliwia samozapylenie. Pyłek z innych kwitnących kosaćców przynoszą owady, które zbierają występujący w kwiatach nektar. Owocem jest trójgraniasta torebka o długości ok. 5 cm i szerokości 1-2 cm. Pod łupiną nasiona posiadają przestrzeń wypełnioną powietrzem i dlatego pływają. Ułatwia to ich rozprzestrzenianie się za pomocą wody. **Warunki siedliskowe i fitocenozy.** Rośnie na podłożu piaszczysto-mulistym w wodach stojących lub wolnopłynących o głębokości do 30 cm. Gatunek charakterystyczny dla związku szuwarów wielkoturzycowych oraz zbiorowiska z dominacją opisywanego gatunku tj. zespołu kosaćca żółtego. **Rozmieszczenie w Polsce i na świecie.**

U nas w kraju na niżu jeszcze pospolity. Rośnie prawie w całej Europie, po Południową Skandynawię oraz Kaukaz i częściowo w Azji oraz Północnej Afryce. **Status i zagrożenia.** Zasypywanie małych stawów, oczek wodnych, rowów, glinianek – w ramach tzw. „walki z moczarami i wylęgarniami komarów", powoduje wymieranie tej okazałej byliny.

Wiązówka bulwkowa (W. bulwkowata)

Nazwa naukowa. *Filipendula hexapetala* GILIB. - od łacińskiego *filum*=nić, nitka i *pendulus*=zwisający, ze względu na to, że wydobyte z ziemi bulwy korzeniowe tej rośliny zwisają na nitkowatych korzonkach. Drugi człon – *hexapetala*, jest greckiego pochodzenia – *hex*=sześć i *petalus*=płatkowy, gdyż korona jej kwiatów ma sześć płatków. **Nazwa polska.** Wiązówka bulwkowa (W. bulwkowata) - pierwszy człon wywodzi się od nazwy drzewa wiąz, gdyż jej bliski krewniak, wiązówka błotna, rośnie łanowo w łęgach (lasach łęgowych), gdzie zwykle spotykano też wiązy. Drugi człon: „bulwkowa", pochodzi od licznych, podziemnych bulwek, które posiada roślina. **Gwarowa nazwa śląska.** *Bulwiounka*, ze względu na wspomniane wyżej bulwy. **Morfologia i biologia.** Bylina z korzeniami bulwiasto zgrubiałymi i łodygami o wysokości do ok. 80 cm. Liście odziomkowe w różyczce, podługowate, przerywano-nieparzysto-pierzaste, o licznych parach podługowatych listków pierzasto-wrębnych i ząbkowanych. Liście łodygowe drobniejsze. Kwitnie w VI i VII, kwiatostan wiechokształtny z kwiatami promienistymi, białymi (w pączkach zaróżowionymi), o średnicy do 18 mm i z sześcioma działkami kielicha oraz sześcioma płatkami korony. Zapylenia mocno pachnących kwiatów dokonują pszczoły i inne owady, które poszukują na nich pożywnego pyłku. Owocami są owłosione niełupki o wyglądzie torebki, a drobne nasiona rozsiewa wiatr. **Warunki siedliskowe i fitocenozy.** Suche łąki i zarośla, słoneczne zbocza, widne lasy. Gatunek charakterystyczny dla klasy ciepłolubnych muraw o charakterze stepowym. **Rozmieszczenie w Polsce i na świecie.** Występuje na terenie całego kraju, w górach po piętro kosodrzewiny. Rośnie też w przeważającej części Europy, brak go jednak na nizinach Europy Północno-Zachodniej – aż do Łaby. Występuje w Azji Mniejszej po Kaukaz i Syberię oraz w Północnej Afryce. **Status i zagrożenia.** Według Czerwonej Listy Roślin Naczyniowych Górnego Śląska gatunek wykazany jako rzadki w tym regionie, a na Śląsku Cieszyńskim jest gatunkiem skrajnie zagrożonym i ginącym. Jego bulwy korzeniowe, bogate w skrobię, spożywano niegdyś w latach głodowych, a młode liście przyrządzano jak sałatę. Zarówno nadziemne jak i podziemne części tej rośliny używane też były w medycynie ludowej przy chorobach dróg oddechowych i nerek, a także jako środek wzmacniający, moczopędny i zapierający.

1 Elajosom to zawierający tłuszcz i i białko wyrostek na nasionie.
2 Mezotroficzne = średnio żyzne, eutroficzne = żyzne.
3 W gwarze śląskiej określenia „szabla" i „miecz" używane są zamiennie.

Publikacja dofinansowana przez
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach

Tekst i zdjęcia: Jan Duda; Korekta: Jacek Jaworski; Projekt i skład: Paweł Mizia.
Śląski Ogród Botaniczny, ul. Zamkowa 2, 43-195 Mikołów
www.sibg.org.pl; email; sibg@sibg.org.pl; Tel. 032/322 62 44